

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LVI

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

RADU OTA - secretar de redacție

GEORGE BOUNEGRU - membru

CONSTANTIN INEL - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

© 2019 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LVI

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXIX

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

CRISTIAN TITUS FLORESCU, Profesorul Sabin Adrian Luca, IX

STUDII – STUDIES

- SABIN ADRIAN LUCA, TIBERIU BOGDAN SAVA, DORU PĂCEȘILĂ, OANA GAZA, IULIANA STANCIU, GABRIELA SAVA, BIANCA ȘTEFAN, Date radiocarbon din situl arheologic de la Turdaș – Luncă (Cercetările preventive ale anului 2011) (III)
Radiocarbon data from Turdaș – Luncă archaeological site (the preventive researches from 2011) (III)..... 1
- MARIUS-MIHAI CIUTĂ, BEATRICE CIUTĂ, Din nou despre reprezentările de onagri din mediul cultural vinčian timpuriu
New data about the onager representations in the early Vinča culture..... 17
- MIHAELA-MARIA BARBU, MIHAI GLIGOR, Industria litică cioplită aparținând grupului cultural Foeni din situl de la Alba Iulia – „Lumea Nouă” (jud. Alba) (II)
Chipped lithic industry belonging to Foeni cultural group from Alba Iulia – Lumea Nouă archaeological site (Alba county) (II)..... 45
- CAROL KACSÓ, Contribuții la cunoașterea reprezentărilor antropomorfe și zoomorfe din Bronzul târziu în nord-vestul Transilvaniei
Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeitlichen anthropomorphen und zoomorphen Darstellungen im nordwesten Transsilvaniens..... 67
- HORIA CIUGUDEAN, CLAES UHNÉR, COLLIN QUINN, GABRIEL BĂLAN, OVIDIU-MAXIM OARGĂ, ADRIAN COSMIN BOLOG, GABRIEL BALTEȘ, După 25 de ani: grupul Cugir-Band în lumina noilor cercetări
Twenty five years later: The Cugir-Band group in the light of

	<i>recent research</i>	89
AUREL RUSTOIU, SANDOR BERECKI, Craftsmanship and community in the eastern Carpathian basin during the Late Iron Age (4 th -3 rd centuries BC)		
	<i>Meșteșuguri și comunitate în estul Bazinului carpatic în cea de a doua vârstă a fierului (sec. 4-3 a.Chr.)</i>	131
PÉTER FORISEK, Arrian and Colchis. <i>Some datas about the religion and culture of Colchis in the early 2nd century AD according to the Periplus by Flavius Arrianus</i>		
	<i>Arrian și Colchida. Câteva date despre religia și cultura Colchidei la începutul sec. II p.Chr. după Periplus de Flavius Arrianus</i>	161
CĂTĂLIN PAVEL, Mithras in Apulum – an iconographic case study		
	<i>Mithras în Apulum – un studiu de caz iconografic</i>	171
GEORGE VALENTIN BOUNEGRU, BOGDAN PÂCLIȘAN, Două altare romane de la Apulum recent descoperite.....		
	<i>Two roman altars from Apulum recently discovered</i>	185
ISTVAN FABIAN, Prevenirea și controlul epidemiilor în armata romană		
	<i>Prevention and control of epidemics in the Roman army</i>	193
CĂLIN COSMA, Două morminte cu cai descoperite în cimitirul din secolele VII-VIII de la Șpălnaca/Șugud (jud. Alba)		
	<i>Deux tombes des chevaux découvertes dans le cimetière du 7me-8me siècles de Șpălnaca/Șugud (dep. Alba)</i>	199

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII

RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

DAN ANGHEL, Suporturi pentru arderea ceramicii descoperite la Apulum		
	<i>Supports for firing ceramics discovered at Apulum</i>	227
SORIN ȘERBAN, Restaurarea unui vas glazurat de tip <i>kantharos</i> din colecția Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia		
	<i>The restoration of a glazed kantharos from the collection of the National Museum of Union Alba Iulia</i>	241

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

HORIA CIUGUDEAN, Alin Frînculeasa, Angela Simalcsik, Bianca Preda, Daniel Garvăn, <i>Smeeni – Movila mare: monografia unui sit arheologic regăsit</i> , Bibliotheca Mousaios 13, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2017, 517 pag., 136 planșe.....	249
GEORGE VALENTIN BOUNEGRU, Doina Benea, <i>Castrul roman de la Tibiscum</i> , Ed. ArtPres, Timișoara, 2018, 279 p., 65 figuri alb-negru, 8 planșe color.....	253
RADU OTA, Ovidiu Țentea, Florian Matei-Popescu, <i>Between Dacia and Moesia Inferior. The Roman forts in Muntenia under Trajan. Între Dacia și Moesia Inferior. Castele Romane din Muntenia în timpul lui Traian</i> , Ed. Mega, Bucharest, 2016, 70 p., 3 hărți, 26 figuri și fotografii color și alb-negru.....	255
RADU OTA, Ovidiu Țentea, Britta Burkhardt, <i>Baths on the Frontiers of Roman Dacia. Băile de pe frontierele Daciei romane</i> , Ed. Mega, Bucharest, 2017, 72 p., o hartă, 47 figuri și imagini alb-negru și color.....	259
RADU OTA, Dan Gheorghe Teodor, <i>Contribuții arheologice la problema etnogenezei românești</i> , Iași, Casa Editorială Demiurg, 2018, 149 pagini și 37 figuri alb-negru.....	262
RADU OTA, Dan Băcuet-Crișan, <i>Porta Mesesina în preajma anului 1000. Cercetări, situri, artefacte</i> , (ed. a 2-a) Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2015, 100 pagini, ilustrații și 53 figuri alb-negru.	268

NECROLOGURI

OBITUARIES

RADU OTA, GEORGE VALENTIN BOUNEGRU, <i>In memoriam Doina Benea</i>	272
CĂLIN COSMA, <i>In memoriam Nicolae Gudea</i>	274
Lista autorilor.....	277

**INDUSTRIA LITICĂ CIOPLITĂ APARTINÂND GRUPULUI
CULTURAL FOENI DIN SITUL DE LA
ALBA IULIA – „LUMEA NOUĂ” (JUD. ALBA) (II)**

Mihaela-Maria BARBU
Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva
Mihai GLIGOR
Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia

Cuvinte cheie: grupul cultural Foeni, Alba Iulia – *Lumea Nouă*, Eneolitic timpuriu, industrie litică cioplită, sectorul „C”-„A”.

Key words: Foeni cultural group, Alba Iulia – *Lumea Nouă*, Early Eneolithic, chipped lithic industry, „C”-„A” area.

Introducere.

Prima parte a studiului privind industria litică cioplită aparținând grupului cultural Foeni din situl de la Alba Iulia – „*Lumea Nouă*”¹, s-a finalizat cu analiza tehnologică și tipologico-funcțională a 456 de piese litice cioplite, descoperite cu ocazia desfășurării mai multor cercetări arheologice, în campaniile din 1996, 2003 și 2005-2006².

Săpăturile arheologice au fost efectuate în cele trei sectoare ale sitului, notate convențional A, B și C, iar locuirea Foeni a fost surprinsă în sectoarele C și A³. În partea vestică a sitului (sectorul C) au fost cercetate cele mai timpurii artefacte atribuite grupului Foeni, ceea ce indică faptul că purtătorii acestui grup cultural s-au așezat prima dată aici, după care s-au extins și spre est și au locuit și sectorul A al sitului⁴.

Prin prezenta lucrare ne propunem să completăm, pe de o parte, prin intermediul materialelor din săpăturile arheologice recente, imaginea asupra industriei litice cioplite la *Lumea Nouă*, iar pe de altă parte, vom încerca să comparăm cele două zone de locuire Foeni despre care discutăm mai sus, de început și de extindere, printr-o analiză detaliată cu privire la confecționarea uneltelor din piatră cioplită.

¹ Barbu, Gligor 2018, p. 23-56.

² Barbu, Gligor 2018, p. 24.

³ Gligor 2009, Pl. XX-XXI.

⁴ Gligor 2009, p. 57; Barbu, Gligor 2018, p. 48, Pl. I.

Stadiul cercetărilor.

Observăm în primul studiu⁵ faptul că această comunitate eneolitică de la Lumea Nouă prefera materia primă obținută facil, dând dovadă de o mobilitate scăzută în procurarea rocilor⁶ necesare în procesul de confecționare a uneltelor. Cel mai mult s-a folosit calcarul bioclastic silicificat⁷, din aria-sursă I⁸ (alături de jasp, cuarțit și gresie silicoasă⁹). Din aria-sursă II¹⁰, s-a procurat silexul *bănățean*¹¹, într-o proporție destul de mare¹² (alături de calcarul micritic bioclastic și jaspul de Brad¹³), iar din aria-sursă III¹⁴, câteva exemplare relevă silexul balcanic și obsidianul¹⁵, acesta din urmă provenit de la Vinicky-Cejkov¹⁶.

Din punct de vedere tehnologic, am observat că cele mai multe suporturi sunt laminare, dar că există și o componentă așchială consistentă, în cadrul rezultatelor debitajului¹⁷.

Analiza fazelor tehnologice a scos la iveală faptul că rocile se decorticaau pe loc (la locul de procurare) și mai puțin în așezare, preferându-se aprovizionarea cu nuclee, care se preparau *in situ*¹⁸, tocmai pentru că sursele de materii prime nu erau la distanțe mari¹⁹.

Un alt aspect important este reprezentat de exploatarea „crestelor“, tehnică de debitaj considerată unică între tehnologiile litice ale culturilor eneolitice de la noi din țară²⁰.

Analiza tipologică a relevat 174 de unelte, reprezentate de inserții de seceri, *grattoir*-e, cuțitașe, *burin*-e, *racloir*-e²¹, dar și două posibile vârfuri de săgeată²².

Analiza funcțională a constatat în depistarea mai multor aspecte legate de modul cum au putut fi folosite aceste unelte în viața de zi cu zi, de către membrii comunității Foeni de la Lumea Nouă:

⁵ Barbu, Gligor 2018, p. 23-56.

⁶ Barbu, Gligor 2018, p. 29-30.

⁷ Bălțean *et alii* 2008, p. 11-29; Barbu, Gligor 2018, p. 28, Fig. 1.

⁸ Bălțean *et alii* 2008, p. 12; Gligor 2009, Pl. XLVI; Barbu, Gligor 2018, p. 29, Fig. 2.

⁹ Barbu, Gligor 2018, p. 27.

¹⁰ Bălțean *et alii* 2008, p. 12; Gligor 2009, Pl. XLVI; Barbu, Gligor 2018, p. 29, Fig. 2.

¹¹ Comșa 1971, p. 17; idem 1987, p. 89.

¹² Barbu, Gligor 2018, p. 28, Fig. 1.

¹³ Barbu, Gligor 2018, p. 28-29.

¹⁴ Bălțean *et alii* 2008, p. 12; Barbu, Gligor 2018, p. 29, Fig. 2.

¹⁵ Barbu, Gligor 2018, p. 29.

¹⁶ Glascock *et alii* 2016, p. 80, Tab. II.

¹⁷ Barbu, Gligor 2018, p. 30, Fig. 3.

¹⁸ Barbu, Gligor 2018, p. 32.

¹⁹ Cărciumaru *et alii* 2007, p. 20; Barbu, Gligor 2018, p. 32.

²⁰ Bălțean *et alii* 2008, p. 21.

²¹ Barbu, Gligor 2018, p. 33-34.

²² Barbu, Gligor 2018, p. 38, Fig. 7.

- a tipurilor de seceri utilizate la recoltat: secerile cu elementele componente înmănușate oblic pe planul suportului²³ și secerile cu elementele componente prinse drept pe planul suportului²⁴, cu observația că cele mai eficiente sunt secerile din primul tip²⁵;
- a faptului că uneltele de tip *grattoir*, pe lângă principala funcție de a îndepărta grăsimea și resturile de țesut moale, rămase pe suprafața interioară a blănurilor după jupuirea animalelor²⁶, ele au putut avea și alte utilități, ca de pildă realizarea unor recipiente din lemn²⁷;
- a pragmatismului dovedit de omul preistoric atunci când nu a abandonat o unealtă deteriorată, ci a amenajat-o prin retușare și i-a dat altă funcționalitate, transformând astfel piesa într-un utilaj cu două întrebuințări²⁸;
- a posibilei existențe a două vârfuri de săgeată printre materialele litice cioplite Foeni de la *Lumea Nouă*²⁹.

Contextul arheologic.

Așa cum menționam mai sus, lucrarea de față își propune să completeze informațiile cu privire la industria litică cioplită aparținând grupului cultural Foeni de la Alba Iulia – *Lumea Nouă*, prin adăugarea analizei tehnolo-tipologice pentru un lot de 335 piese litice cioplite, provenind din 4 unități de cercetare, realizate în anul 2018 (**Fig. 1**), după cum urmează:

Sp. I/2018 (1)	15 piese
Sp. II/2018 (2)	77 piese
Sp. III/2018 (3)	70 piese
Sp. V/2018 (4)	173 piese

²³ Barbu, Gligor 2018, p. 35, Fig. 5.

²⁴ Barbu, Gligor 2018, p. 35, Fig. 6.

²⁵ Barbu, Barbu 2016, p. 537-550.

²⁶ Demars-Laurent 1989, p. 30.

²⁷ Anderson-Gerfaud, Helmer 1987, p. 38; Barbu, Barbu 2014, p. 509.

²⁸ Barbu, Gligor 2018, p. 37-38.

²⁹ Barbu, Gligor 2018, p. 38, Fig. 7.

Complexele³⁰ aferente locuirii Foeni, de unde au fost recuperate materiale litice cioplite, sunt locuințe de suprafață și adâncite (bordeie), două cuptoare și gropi cu diferite destinații, după cum urmează:

Bordeie	113 piese
Cx 002/carou A din Sp. II/2018	68 piese
Cx 005/carou B din Sp. III/2018	37 piese
Cx 004/carou A din Sp. V/2018	8 piese
Locuințe de suprafață	3 piese
Cx 001a/carou A din Sp. V/2018	2 piese
Cx 001/carou C din Sp. V/2018	1 piesă
Instalații de ardere	5 piese
Cx 015/carou D din Sp. I/2018	2 piese
Cx 002/carou B din Sp. V/2018	3 piese
Gropi	49 piese
Cx 019/carou F din Sp. I/2018	11 piese
Cx 014/carou D din Sp. I/2018	2 piese
Cx 004/carou B din Sp. II/2018	1 piesă
Cx 005/carou A din Sp. II/2018	9 piese
Cx 001/carou B din Sp. III/2018	12 piese
Cx 003/carou B din Sp. III/2018	9 piese
Cx 004/carou A din Sp. V/2018	1 piesă
Cx 002a/carou B din Sp. V/2018	4 piese
Stratul de cultură	165 piese

Materia primă.

În ceea ce privește rocile din care au fost realizate piesele în discuție, acestea completează de o manieră asemănătoare rezultatele studiului anterior³¹, astfel că avem de-a face cu o cantitate foarte mare de calcar bioclastic silicificat, care reprezintă 70% din totalul materialelor. Celelalte roci utilizate sunt silexul *bănățean*, într-un procentaj de 8%, calcarul micritic bioclastic – 3%, restul de 19% însemnând silex, jasp, gresie silicioasă, radiolarit, menilit, argilit, cuarțit, silex balcanic și obsidian.

În raport cu lotul analizat în studiul precedent³², se observă existența menilitului, fiind vorba despre 2 piese din această rocă (**Fig. 2**). Cea mai apropiată zonă cu astfel de surse de materie primă este cea de la nord-vest de

³⁰ Gligor 2018a; idem 2018b; idem 2018c; idem 2018d.

³¹ Barbu, Gligor 2018, p. 23-56.

³² Barbu, Gligor 2018, p. 28, Fig. 1.

Cluj, pe văile Șardului și Șomtelecului³³, apoi ar mai fi menilitele dintre Valea Argeșului și Râul Doamnei, la est de Câmpulung³⁴. Aceste două zone cu menilite și șisturi menilitice s-ar încadra în zona-sursă II³⁵, cu o rază de până la 100 km în jurul sitului de la Lumea Nouă. Cele mai consistente surse menilitice de la noi din țară sunt pe toată partea estică a Carpaților Orientali și în zona estică și sudică a Carpaților de Curbură³⁶.

Fig. 2 – Piese de menilit descoperite în: 1 – Sp. II/2018 (Cx 002);
2 – Sp. V/2018 (strat).

Tehnologia.

Lotul de 335 materiale litice cioplite, analizate în prezentul studiu scoate în evidență existența a 196 suporturi laminare (lame, lamele, așchii laminare), 91 suporturi așchiale (așchii), 25 nuclee, 6 flancuri de nucleu și 17 piese fără importanță arheologică.

Din punct de vedere tipologic, nucleele pot fi clasificate în: laminare (16) (**Pl. I**) și așchiale (9), iar din punct de vedere funcțional în: epuizate (4) și neepuizate (21). Ca formă, ele sunt prismatice (**Pl. I/1a-b, 3a-d, 4a-b, 5a-c**) și conice (**Pl. I/6a-d, 7a-c**). Din punct de vedere tehnic, se constată prezența planurilor de lovire multipolare, cu direcții, cel mai adesea, alterne (17) (**Pl. I/3a-d, 5a-c**), mai rar opuse și încrucișate (4). Patru exemplare prezintă planuri de lovire unipolare (**Pl. I/6a-d, 7a-c**). În ceea ce privește materia primă, majoritatea nucleelor sunt din calcar bioclastic silicificat (21), câteva relevând și

³³ Cărciumaru *et alii* 2007, p. 44.

³⁴ Cărciumaru *et alii* 2007, p. 44.

³⁵ Bălțean *et alii* 2008, p. 12; Gligor 2009, PL. XLVI.

³⁶ Cărciumaru *et alii* 2007, Fig. 27.

silexul *bănățean* (2), jaspul (1) și obsidianul (1). De menționat (deși firesc) este faptul că unul dintre nucleele epuizate este din obsidian (**Pl. I/5a-c**).

Fazele tehnologice observate sunt: debitajul de început – 43 de suporturi corticale și parțial corticale, prepararea debitajului – 98 de suporturi cu creastă și *debitage plein* – 147 de suporturi cu secțiune trapezoidală. Cele 6 flancuri de nucleu relevă reamenajarea nucleului.

Debitajul de început s-a efectuat în proporție de 70% asupra aceluiași calcar bioclastic silicifiat, restul suporturilor corticale și parțial corticale provenind din jasp, silex, gresie silicioasă (aria-sursă I³⁷), calcar micritic bioclastic, silex *bănățean* (aria-sursă II³⁸) și obsidian (aria-sursă III³⁹).

Prepararea debitajului s-a realizat într-un procent de 72% asupra calcarului bioclastic silicifiat, 9% reprezentând silexul *bănățean*, iar restul suporturilor cu creastă fiind constituit din silex, calcar micritic bioclastic, jasp, obsidian, radiolarit și gresie silicioasă.

Debitage plein se observă, în mod predominant, asupra calcarului bioclastic silicifiat – 66% și asupra silexului *bănățean* – 11%, restul de 23% fiind reprezentat de suporturi cu secțiune trapezoidală din silex, jasp, calcar micritic bioclastic, menilit, obsidian, silex balcanic, gresie silicioasă și radiolarit.

Observăm pentru această fază a debitajului existența celor două piese de menilit, fiind vorba despre ultima fază tehnologică, cea în urma căreia rezultă piese special create pentru confecționarea de unelte, nu întâmplător una dintre ele reprezentând un cuțitaș (despre care vom discuta mai jos).

În ceea ce privește tehnica de percuție, domină percuția directă dură, relevată de piesele cu taloane netede, cu talon oblic sau ușor oblic pe planul feței inferioare, și de piesele cu undele de șoc pronunțate și cu bulbul de percuție proeminent. Pentru piesele din obsidian, s-a folosit tehnica percuției prin presiune.

În ceea ce privește exploatarea creștelor⁴⁰, lotul de materiale litice cioplite analizat în studiul de față a relevat două exemplare (**Fig. 3**).

³⁷ Bălțean *et alii* 2008, p. 11-29; Gligor 2009; Barbu, Gligor 2018, p. 23-56.

³⁸ Bălțean *et alii* 2008, p. 11-29; Gligor 2009; Barbu, Gligor 2018, p. 23-56.

³⁹ Bălțean *et alii* 2008, p. 11-29; Gligor 2009; Barbu, Gligor 2018, p. 23-56.

⁴⁰ Bălțean *et alii* 2008, p. 21.

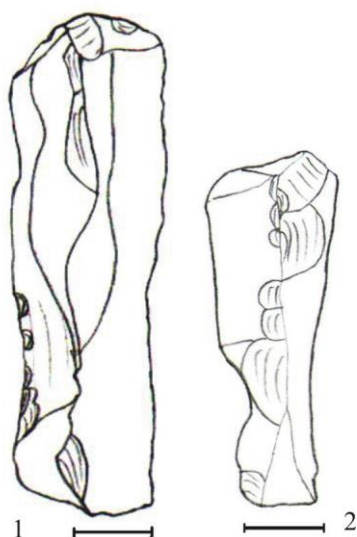

Fig. 3 – Piese litice cioplite care relevă tehnica exploatării creștelor (desen Mihaela Barbu).

Tipologia.

Lotul de 335 materiale litice cioplite analizate în prezentul studiu a scos la iveală 117 unelte, după cum urmează: 47 elemente componente de seceri (dintre care 4 sunt duble), 38 cuțitașe, 25 *grattoir*-e, 2 *racloir*-e și 5 utilaje cu dublă întrebuințare.

Grupa elementelor componente de seceri (47) este una puternic laminară din punct de vedere tehnologic, o singură inserție fiind reprezentată de o așchie.

Am identificat 30 de inserții de seceră cu SiO₂ depus oblic bifacial (**Pl. II/1-3**) și 17 cu SiO₂ depus drept bifacial (**Pl. II/4-6**), demonstrând folosirea de seceri cu elementele componente inserate oblic pe planul suportului, dar și seceri cu inserțiile înmănușate drept pe planul suportului.

Se constată și reactivarea/reutilizarea uneltei de tip seceră, relevată de cele 4 elemente componente duble (**Pl. II/7, 8, 9b, 10b**), prin inserarea în suport, cu cealaltă margine în sus, a aceleiași piese, în caz de accident (piesa a sărit din suport în timpul folosirii). Mai mult, nu s-a dorit nici abandonarea pieselor din materii prime de calitate, două dintre ele fiind realizate din silex *bănățean* (**Pl. II/10a**) și silex balcanic (**Pl. II/9a**).

Grupa cuțitașelor (38) cuprinde 2 cuțitașe amenajate pentru a fi folosite și 36 cuțitașe cu urme de uzură, care arată că au fost folosite. Majoritatea cuțitașelor sunt pe suporturi laminare.

Cele două cuțitașe amenajate pentru a fi folosite sunt reprezentate de o lamă cu ambele margini retușate direct marginal și invers semi-abrupt (**Pl. III/1**),

și de o lamă distală cu marginea dreaptă, retușată direct semi-abrupt și invers abrupt (**Pl. III/2**).

Cuțitașele cu urme de uzură sunt suporturi laminare sau așchiale, ale căror margini sau părți poartă stigmat de tocire, ceea ce demonstrează că acestea au fost folosite la tăiat diverse tipuri de materii/materials. Trei exemple de astfel de unelte sunt reprezentate de o așchie laminară (**Pl. III/3a**) cu marginea dreaptă (**Pl. III/3b, c**) și partea distală tocită (**Pl. III/3d, e**), de o lamă prozimizezială (**Pl. III/4a**) cu marginea dreaptă tocită (**Pl. III/4b-d**) și de o lamă prozimizezială (**Pl. III/5a**) cu ambele margini tocite (**Pl. III/5b-e**).

Grupa *grattoir*-elor (25) cuprinde doar *grattoir*-e directe, 20 dintre ele fiind convexe (**Fig. 4/2**), 1 dublu (**Fig. 4/1**), 4 drepte (**Fig. 4/3**) și 1 drept-concav (**Fig. 4/4**). În ceea ce privește suporturile pe care acestea au fost realizate, ele sunt laminare (17) și așchiale (8).

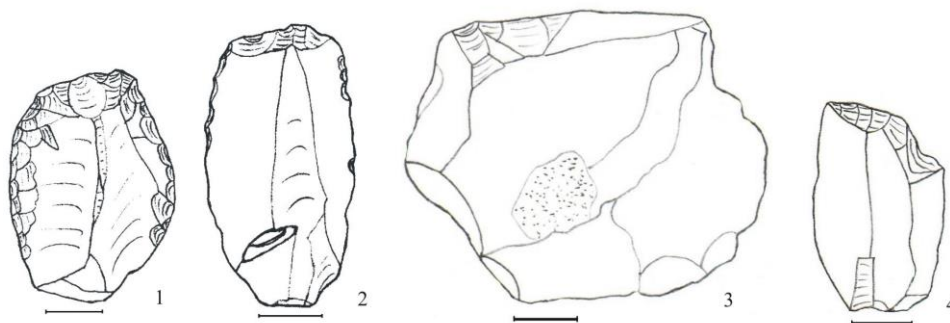

Fig. 4 – Exemple de *grattoir*-e de diverse tipuri: 1 – dublu, 2 – convex, 3 – drept, 4 – drept-concav (desen Mihaela Barbu).

Cele două *racloir*-e sunt reprezentate de o lamă prozimizezială cu marginea stângă cu retușe directe și inverse alterne și inverse semi-abrupte, care formează un *racloir* simplu convex (**Fig. 5/1**), și de o așchie mare cu marginea dreaptă cu retușe alterne semi-abrupte, rezultând un *racloir* simplu drept (**Fig. 5/2**).

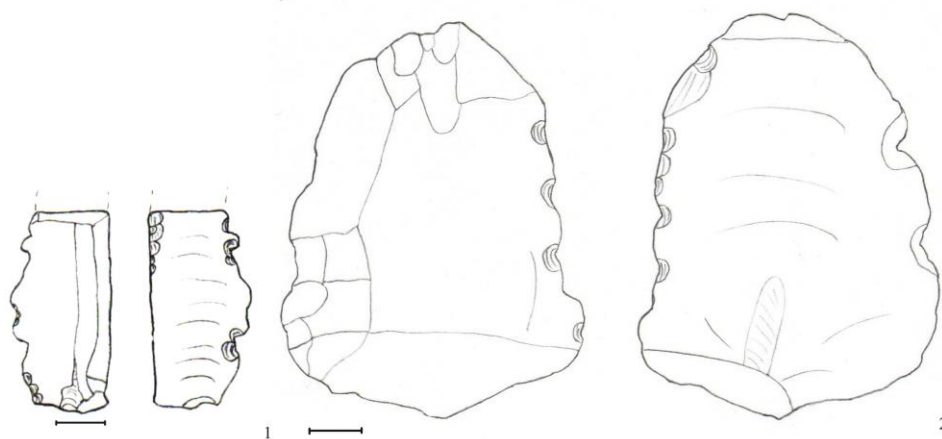

Fig. 5 – 1 – *Racloir* simplu convex, 2 – *Racloir* simplu drept
(desen Mihaela Barbu).

În ceea ce privește uneltele cu dublă întrebuințare, am identificat două tipuri de astfel de utilaje: 4 *grattoir*-e/elemente de seceră și 1 *grattoir*/cuțitaș.

Grattoir-ele/elemente de seceră sunt reprezentate de:

- o așchie laminară cu partea distală retușată direct semi-abrupt, formând un *grattoir* direct convex și cu marginea stângă cu SiO₂ depus oblic bifacial. Se observă cum SiO₂ afectează frontul de *grattoir*, ceea ce indică faptul că piesa a funcționat prima dată cu funcția de răzuitor, peste care s-a scurs seva din plante, atunci când uneltea și-a schimbat întrebuințarea și a devenit inserție de seceră (**Fig. 6/1**);

- o lamă cu partea distală retușată direct semi-abrupt, formând un *grattoir* direct convex și cu marginea stângă cu SiO₂ depus oblic bifacial (**Fig. 6/2**). Prima utilizare a uneltei a fost aceea de *grattoir*;

- o altă lamă cu partea distală retușată direct semi-abrupt, formând un *grattoir* direct convex și cu marginea stângă cu SiO₂ depus oblic bifacial (**Fig. 6/3**). Prima utilizare a uneltei a fost aceea de *grattoir*;

- o altă lamă cu partea distală retușată direct semi-abrupt, formând un *grattoir* direct convex și cu ambele margini cu SiO₂ depus oblic bifacial (**Fig. 6/4**).

Grattoir-ul/cuțitaș este reprezentat de o așchie laminară cu partea distală retușată direct marginal și semi-abrupt, formând un *grattoir* direct concav și cu marginea dreaptă foarte tocită (**Fig. 6/5a-f**).

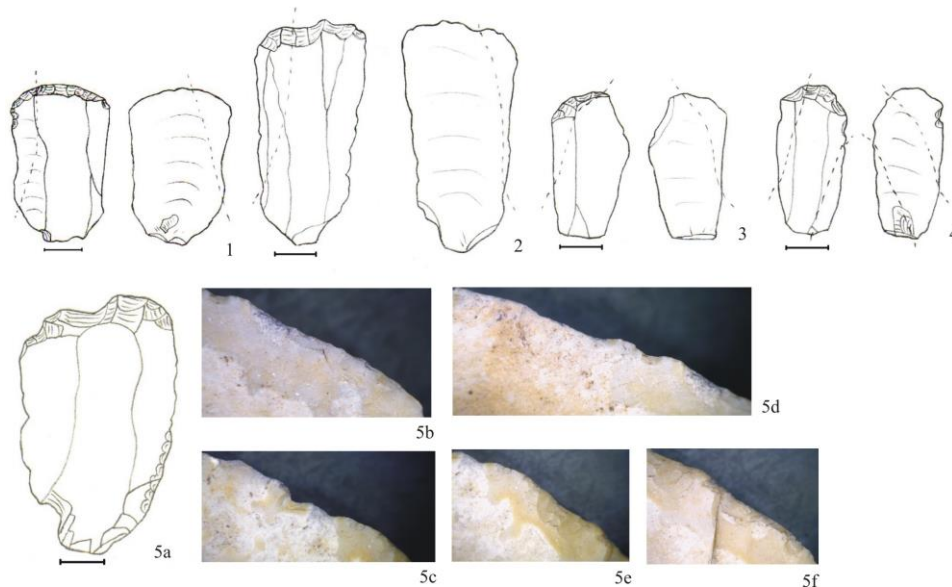

Fig. 6 – 1, 2, 3, 4, - *Grattoir-e*/elemente de seceră, 5a-f – *Grattoir*/cuțitaș și detalii cu marginea tocită (imagini realizate cu microscop digital, mărire de 50x) (desen Mihaela Barbu).

Discuții.

Dezvoltarea grupului Foeni pe teritoriul actual al României este încadrată în intervalul 4750 – 4400 BC⁴¹. Descoperirile aparținând grupului cultural Foeni din zona bănățeană sunt incluse în faza I de evoluție⁴², pe baza caracteristicilor tipologico-stilistice ale materialului ceramic specific⁴³, în timp ce, în spațiul intracarpatic, cele mai timpurii locuri Foeni aparțin debutului unei noi faze, faza a II-a⁴⁴.

Situl de la Alba Iulia – *Lumea Nouă* a relevat cea mai amplă locuire Foeni în Transilvania⁴⁵ și a permis o etapizare a evoluției interne a acestei populații, în cadrul arealului ocupat pe Valea Mureșului mijlociu⁴⁶, aici fiind identificată existența a două etape din evoluția acestui grup cultural: Iib⁴⁷ și III⁴⁸.

⁴¹ Gligor 2014, p. 96.

⁴² Gligor 2009, p. 137.

⁴³ Drașovean 1993, p. 1-44.

⁴⁴ Gligor 2009, p. 138.

⁴⁵ Gligor 2008, p. 11-18.

⁴⁶ Gligor 2009, p. 137.

⁴⁷ Gligor 2009, p. 137.

⁴⁸ Barbu, Gligor 2018, p. 39.

Faza IIb, caracterizată de materiale arheologice precum castroanele bitronconice, amforele, suporturile angobate cu o culoare vișinie, castroanele cu carena largă, rotunjită din specia ceramicii negre sau black-topped, decorurile lustruite, pictura înainte de ardere cu vișiniu, în benzi de linii subțiri sau „în căpriori”, creștăturile pe buză și umăr, toarta-bandă plată modelată pe buză, ornamentele plastice de tipul butonilor, toartele în formă de cioc de pasăre⁴⁹, a fost surprinsă în zona de vest (zona C/sectorul III) și nord (partea de nord a zonei A/sectorul I) a arealului habitational.

Faza III, caracterizată de materiale precum castroanele cu carena rotunjită, dar și de capace⁵⁰, a fost surprinsă în partea de est a așezării Foeni (partea de est a zonei A/sectorul I).

Pentru coerența textului, vom folosi termenii de „zona vestică” și „zona nordică” atunci când ne referim la arealele ocupate în prima fază, cea de început a locuirii Foeni (IIb), pentru a evidenția zona C/sectorul III și partea de nord a zonei A/sectorul I, și „zona estică” atunci când ne referim la extinderea locuirii, în a doua fază (III), pentru a caracteriza partea de est a zonei A/sectorul I.

Zona vestică este evidențiată de o locuire intensă Foeni în complexe de tipul bordeielor, cu materiale de factură Turdaș⁵¹ și Precucuteni⁵². Această parte a așezării reprezintă locul unde purtătorii acestui grup s-au așezat pentru prima oară⁵³, materialele ceramice rezultate din prelucrarea acestor complexe atestând cele mai timpurii artefacte aparținând grupului Foeni. Ceramica de tip Precucuteni s-a descoperit recent și în zona nordică a sitului de la Lumea Nouă, prin identificarea în S I/2018⁵⁴ și S II/2018⁵⁵ a unor fragmente ceramice cu decor excizat combinat „dinți de lup” și „tablă de șah”⁵⁶.

Însumând materialele litice cioplite din studiul anterior⁵⁷ cu cele din lucrarea de față, rezultă un total de 791 piese, care pot fi puse în legătură cu datele oferite de cercetările arheologice din sit.

Astfel, analiza repartiției rocilor din care au fost confecționate toate artefactele litice cioplite, pe zonele de locuire, ne indică faptul că piesele din silex *bănățean*⁵⁸ sunt în număr de 49 pentru zona vestică, 44 pentru zona nordică și doar 12 pentru zona estică a locuirii Foeni.

⁴⁹ Gligor 2009, p. 138.

⁵⁰ Barbu, Gligor 2018, p. 39.

⁵¹ Gligor 2009, Pl. CXLIV-CXLVI.

⁵² Gligor 2009, Pl. CXLVIII-CXLIX.

⁵³ Gligor 2009, p. 57.

⁵⁴ Gligor 2018a.

⁵⁵ Gligor 2018b.

⁵⁶ Gligor 2018a; idem 2018b.

⁵⁷ Barbu, Gligor 2018, p. 23-56.

⁵⁸ Comșa 1987, p. 89.

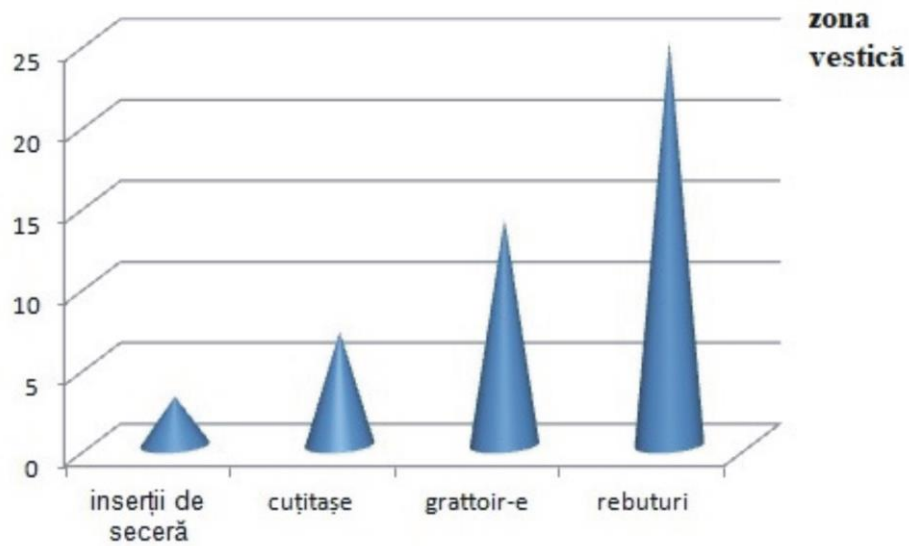

Fig. 7 – Diagrama tipologică a celor 49 piese de silex *bănățean* din zona vestică.

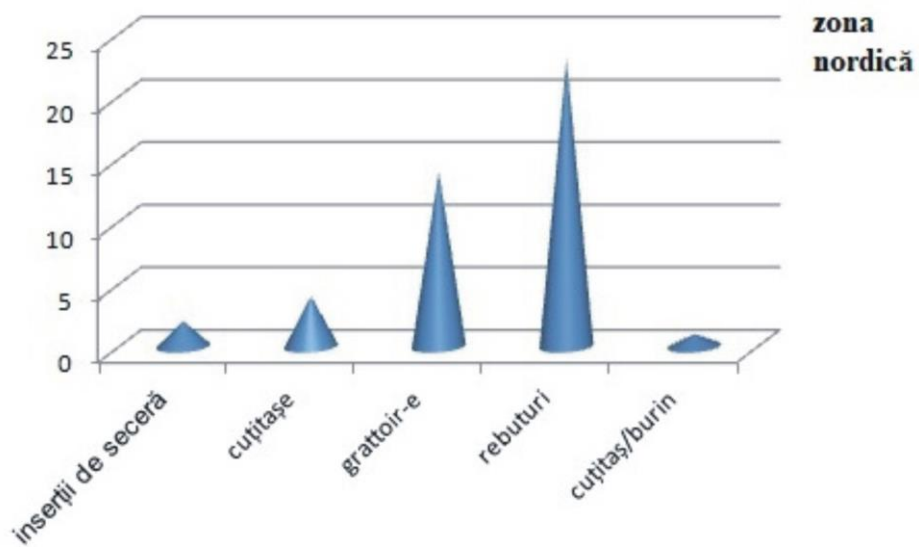

Fig. 8 – Diagrama tipologică a celor 44 piese de silex *bănățean* din zona nordică.

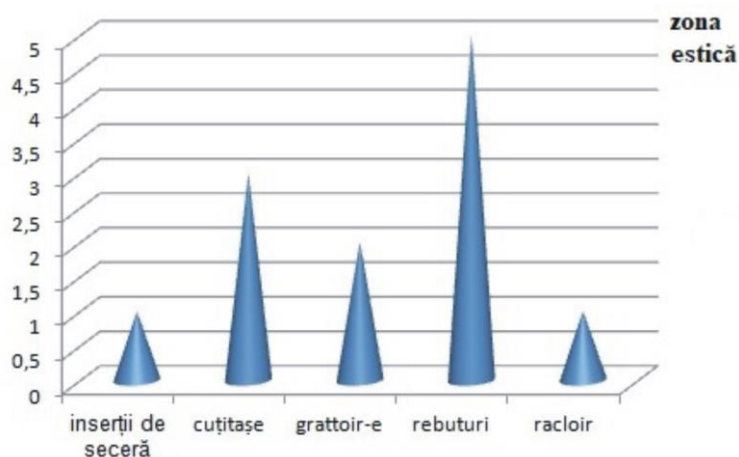

Fig. 9 – Diagrama tipologică a celor 12 piese de silex *bănățean* din zona estică.

Observăm o înapoiere semnificativă a pieselor de silex *bănățean*, pe măsură ce așezarea se extinde în zona estică a arealului. Cele 3 diagrame de mai sus (Fig. 7-9) ne indică faptul că, pentru zonele vestică și nordică, numărul uneltelor este aproape jumătate din totalul pieselor, cealaltă jumătate fiind formată din rebuturi, piese care nu au fost folosite, deși este vorba despre o materie primă de calitate și care provenea de la o distanță mare (zona-sursă II⁵⁹). Proportional, la fel stau lucrurile și pentru zona estică, unde avem 7 unelte din 12 piese de silex *bănățean*.

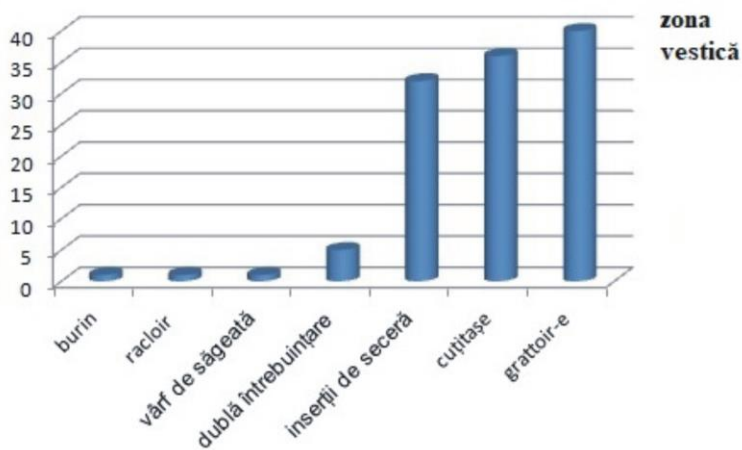

Fig. 10 – Diagrama tuturor uneltelor de piatră cioplită descoperite în complexele din zona vestică.

⁵⁹ Barbu, Gligor 2018, p. 28.

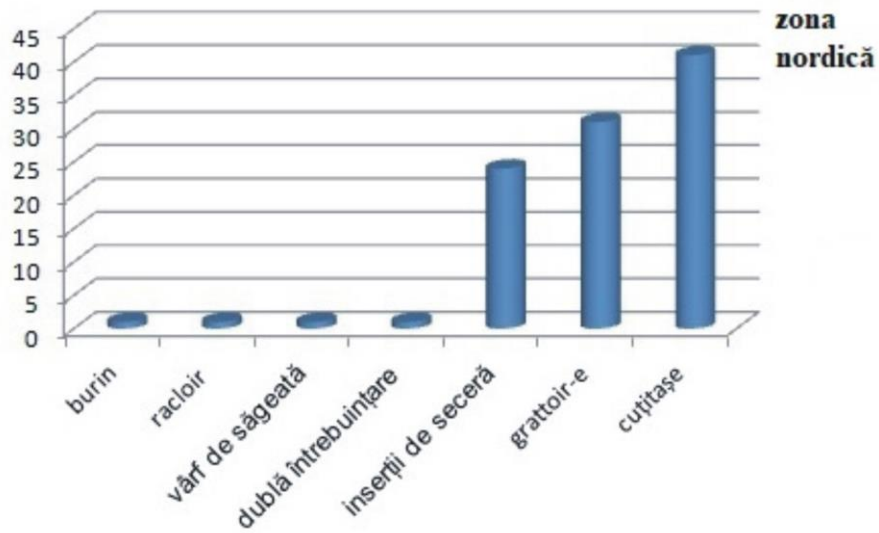

Fig. 11 – Diagrama tuturor uneltelor de piatră cioplită descoperite în complexele din zona nordică.

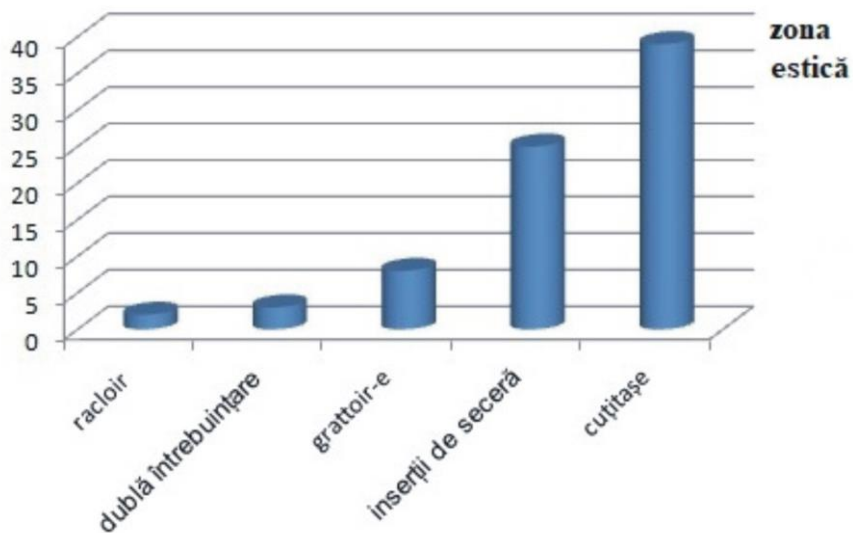

Fig. 12 – Diagrama tuturor uneltelor de piatră cioplită descoperite în complexele din zona estică.

Din diagramele de mai sus (**Fig. 10-12**) rezultă o împrășnire semnificativă a uneltelor de tip *grattoir* pentru zona estică, față de zona vestică

și cea nordică, așa încât se pare că faza III din evoluția acestei comunități Foeni este caracterizată de faptul că, dintr-un anumit motiv, nu mai sunt necesare *grattoir*-ele. În schimb, inserțiile de seceră și uneltele de tip cuțitaș sunt în continuare folosite.

Concluzii.

Lotul de 335 piese din piatră cioplită, analizat în acest studiu, completează informațiile privind industria litică cioplită a grupului cultural Foeni din situl de la Alba Iulia – *Lumea Nouă*, stabilindu-se astfel faptul că locuirea eneolitică de aici (este vorba despre stadiul cercetărilor din 1996 până în 2018) a relevat în total 791 materiale de acest fel.

Rocile utilizate pentru această activitate, de a debita piatra și apoi de a transforma rezultatele debitajului în unelte, deși sunt diverse și cu structuri diferite, s-au procurat, în marea lor majoritate (calcar bioclastic silicificat, silex de mai multe tipuri, jasp, radiolarit, argilit, cuarțit, gresie silicioasă) din surse locale, apropiate de așezare, unde se ajungea ușor. Cele nelocale au vizat zone cu materii prime de calitate superioară (calcar micritic bioclastic, silex *bănățean*, menilit, opal, silex balcanic, obsidian), care au facilitat realizarea de unelte ce nu permiteau abandonarea în caz de deterioare, ci reactivarea/reutilizarea lor, prin amenajări de tip retușă.

Am observat că stratigrafic⁶⁰ s-a reușit depistarea zonei de început a locuirii eneolitice, cât și cea de extindere, cele două culminând cu surprinderea a două faze din evoluția internă a purtătorilor grupului cultural Foeni: IIb și III.

Diferențele dintre cele două zone de locuire și cele două faze de evoluție sunt evidențiate și de ansamblul litic cioplit, analizat în prezentul studiu și în cel anterior⁶¹.

Un aspect este reprezentat de cazul materiilor prime, observându-se reducerea drastică a silexului *bănățean* în zona estică a arealului locuit în timpul fazei III, în raport cu zona vestică și cea nordică, din timpul fazei IIb. Explicația poate fi pusă pe seama slăbirii și întreruperii contactelor cu zona de origine, și implicit cu rocile de bună calitate, așa cum este acest tip de silex.

Tot în această fază, apar și se dezvoltă noi variante în cadrul tipurilor de vase, modificându-se compoziția pasteii, dar și arderea⁶².

Un alt aspect care denotă diferențele pe zone și faze, este cel legat de tipologia litică. Se observă împuținarea uneltelor de tip *grattoir*. Avem 40 și 31 de astfel de unelte în faza IIb (zona vestică și cea nordică) și doar 8 utilaje de acest fel în faza III (zona estică). Este clar că se renunță la aceste unelte pentru

⁶⁰ Gligor 2007, p. 10; idem 2009, p. 137; idem 2009, p. 138, Barbu, Gligor 2018, p. 39.

⁶¹ Barbu, Gligor 2018, p. 23-56.

⁶² Gligor 2007, p. 10.

că nu mai este nevoie ca ele să satisfacă realizarea unei anumite activități. Ținând cont de funcționalitățile *grattoir*-elor, putem presupune că nu mai este nevoie, în primul rând, să se curețe pieile de animale prin gratare/răzuire. Apare o altă metodă de a prelucra aceste materiale? Scad ca importanță activități precum creșterea animalelor și vânatul? Apare vreo modificare în economia productivă a acestei comunități în faza III?

Trebuie menționat faptul că inserțiile de seceri și uneltele de tip cuțitaș nu suferă nicio modificare numerică în această fază, în raport cu precedentă.

CHIPPED LITHIC INDUSTRY BELONGING TO FOENI CULTURAL GROUP FROM ALBA IULIA - *LUMEA NOUĂ* ARCHAEOLOGICAL SITE (ALBA COUNTY) (II)

ABSTRACT

The Foeni group communities from Alba Iulia – *Lumea Nouă* occupied the area in two successive phases. They first settled in the western and northern parts of the site, here being discovered the earliest artefacts (phase IIb). The eastern area revealed a later expansion phase (phase III).

The differences between the two living areas and the two phases of evolution are highlighted by the two aspects of chipped lithic industry: raw materials and lithic typology.

EXPLANATION OF FIGURES

Fig. 1. Google Maps capture marking the 4 archaeological research units from 2018, in the site of Alba Iulia - *Lumea Nouă*.

Fig. 2. Menilite pieces found in: 1 – Sp. II/2018 (pit hut) and 2 – Sp. V/2018 (layer).

Fig. 3. Carved lithic pieces that reveal the technique of ridge exploitation (drawing Mihaela Barbu).

Fig. 4. Examples of scrapers of various types: 1 – double, 2 – convex, 3 – straight, 4 – straight-concave (drawing Mihaela Barbu).

Fig. 5. 1 – *Racloir* simple convex, 2 – *Racloir* simple straight (drawing Mihaela Barbu).

Fig. 6. 1, 2, 3, 4, - *Grattoir*-s/inserts, 5a-f – *Grattoir*/knife and details with the blunt edge (images taken with a digital microscope, magnification of 50x) (drawing Mihaela Barbu).

Fig. 7. Typological diagram of the 49 pieces of *Banat* flint from western area.

Fig. 8. Typological diagram of the 44 pieces of *Banat* flint from northern area.

Fig. 9. Typological diagram of the 12 pieces of *Banat* flint from eastern area.

Fig. 10. Diagram of all the chipped stone tools found in the complexes of western area.

Fig. 11. Diagram of all the chipped stone tools found in the complexes of northern area.

Fig. 12. Diagram of all the chipped stone tools found in the complexes of eastern area.

Pl. I – Examples of laminar cores.

Pl. II – 1, 2, 3 – Insert with oblique bifacial SiO₂; 4, 5, 6 – Insert with straight bifacial SiO₂; 7, 7, 9b, 10b – Double inserts; 9a – Double insert from Balkan flint; 10a – Double inserts from *Banat* flint (drawing Mihaela Barbu).

Pl. III – 1, 2 – Retouched knives; 3a-e, 4a-d, 5a-e – Blunt knives (details taken with a digital microscope, magnification of 70x) (drawing Mihaela Barbu).

Abrevieri bibliografice:

Apulum - *Apulum. Acta Musei Apulensis*, Alba Iulia.
ArheoVest - *Asociația Arheo Vest*, Timișoara.

Bibliografie:

Anderson-Gerfaud, Helmer 1987

- P. Anderson-Gerfaud, D. Helmer, „L'emmanchement au Moustérien”, *La main et l'outil. Manches et emmanchement préhistoriques*, Travaux de la Maison de l'Orient, nr. 15, 1987, p. 37-54.

Barbu, Barbu 2014

- M.-Gh. Barbu, M.-M. Barbu, „Arheologie experimentală. Confecționarea și utilizarea grattoir-ului în preistorie”, *ArheoVest*, II₂, In Honorem Gheorghe Lazarovici, Interdisciplinaritate în Arheologie, Szeged, 2014, p. 497-511.

Barbu, Barbu 2016

- M.-M. Barbu, M.-Gh. Barbu, „Date experimentale privind utilizarea secerilor preistorice din piatră cioplită”, *ArheoVest*, IV₂, In Honorem Adrian Bejan, Interdisciplinaritate în Arheologie, Szeged, 2016, p. 537-550.

Barbu, Gligor 2018

- M.-M. Barbu, M. Gligor, „Industria litică cioplită aparținând grupului cultural Foeni din situl de la Alba Iulia – *Lumea Nouă* (jud. Alba) (I)”, *Apulum*, 55, 2018, p. 23-56.

Bălțean et alii 2008

- I. C. Bălțean, M. Gligor, C. G. Tămaș, E. Săsăran, „Industria litică cioplită a grupului cultural Foeni de la Alba Iulia – *Lumea Nouă*. Comportament tehnic, morfologie, preferințe”, *Analele Banatului*, S. N., 16, 2008, p. 11-29.

Cârciumaru et alii 2007

- M. Cârciumaru, M. Anghelinu, E.-C. Nițu, M. Cosac, G. Murătoareanu, *Geo-Archeologie du Paléolithique Moyen, Paléolithique Supérieur, Epipaléolithique et Mésolithique en Roumanie*, Târgoviște, 2007.

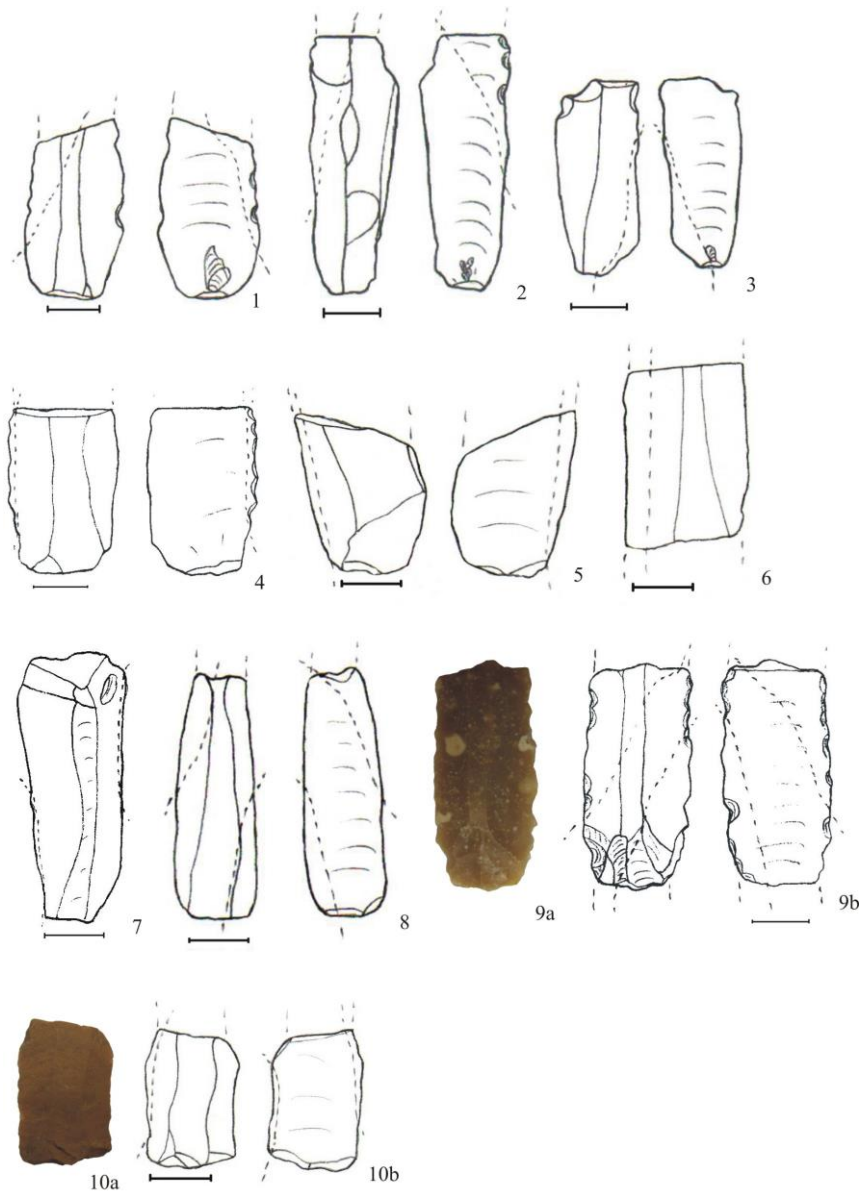
Comșa 1971

- E. Comșa, „Silexul de tip *bănățean*”, *Apulum*, 9, 1971, p. 15-19.

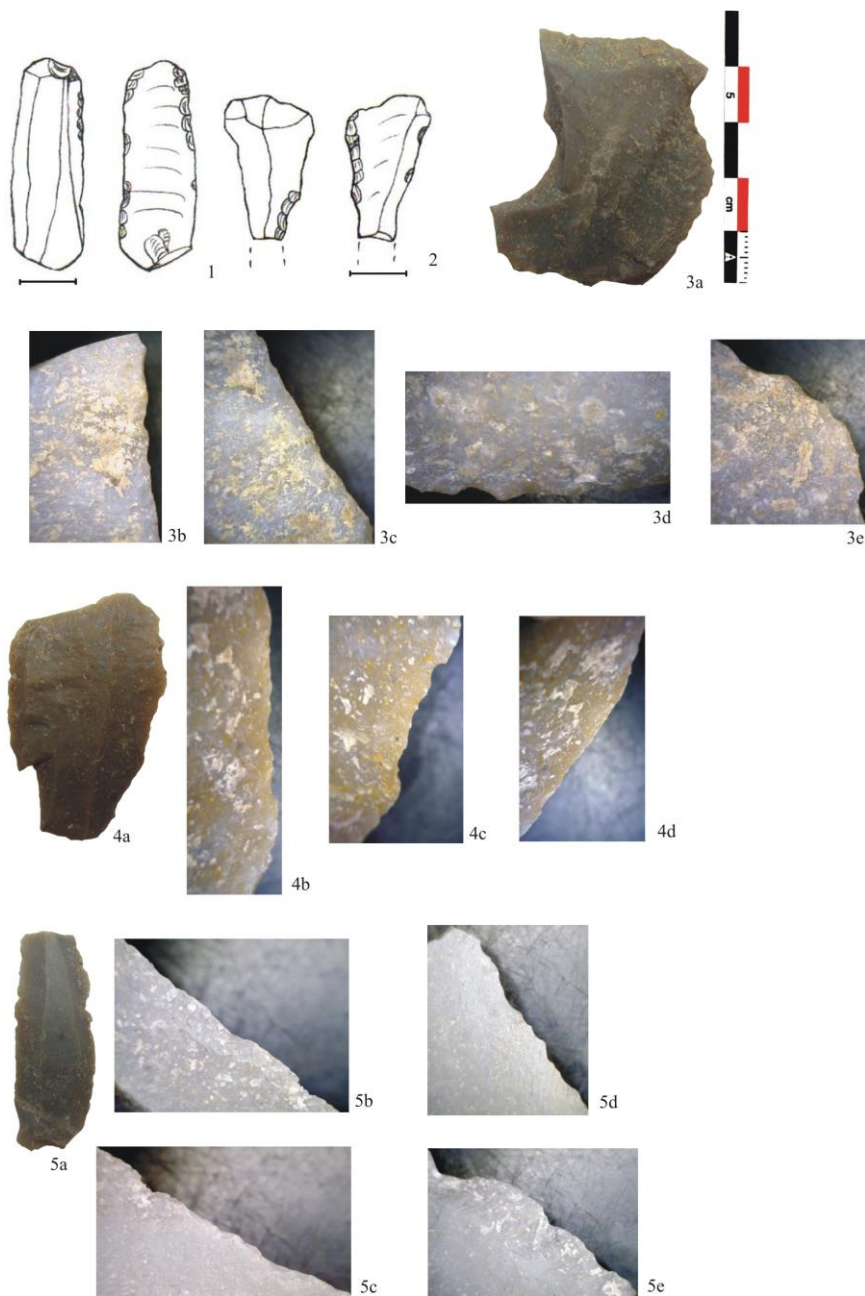
- Comșa 1987 - E. Comșa, *Neoliticul pe teritoriul României – considerații*, București, 1987.
- Demars, Laurent 1989 - P.-Y. Demars, P. Laurent, *Types d' outils lithique du Paleolitique Superieur en Europe*, Cahiers du Quaternaire, Éditions du Centre national de la recherche scientifique, Paris, 1989.
- Drașovean 1993 - F. Drașovean, „Cultura Petrești în Banat“, *Studii de Istorie a Banatului*, 16, (1992), Timișoara, 1993, p. 1-44.
- Glascok et alii 2016 - M. D. Glascok, A. W. Barker, S. Băcucș-Crișan, F. Drașovean, M. Gligor, D. Negrei, „Sourcing Obsidian Artifacts from Archaeological Sites in Central and Western Romania by X-ray Fluorescence“, *Analele Banatului*, SN, 24, 2016, p. 75-86.
- Gligor 2007 - M. Gligor, „Cercetări arheologice preventive la Alba Iulia - Lumea Nouă. O descoperire aparținând grupului Foeni“, *Apulum*, 44, 2007, p. 1-28.
- Gligor 2008 - M. Gligor, „Contribuții la repertoriul descoperirilor aparținând grupului Foeni pe teritoriul României“, *Patrimonium Apulense*, 7-8, 2008, p. 11-18.
- Gligor 2009 - M. Gligor, *Așezarea neolitică și eneolitică de la Alba Iulia – Lumea Nouă în lumina noilor cercetări*, Cluj-Napoca, 2009.
- Gligor 2014 - M. Gligor, „Începuturile eneoliticului timpuriu în Transilvania: o abordare Bayesiană“, *Analele Banatului*, SN, 22, 2014, p. 91-105.
- Gligor 2018a - M. Gligor, „Raport de cercetare arheologică preventivă: Sp. I/2018 (prop. Eugen Dumitreasa)“, 2018, mss.
- Gligor 2018b - M. Gligor, „Raport de cercetare arheologică preventivă: Sp. II/2018 (prop. Radu Țîr)“, 2018, mss.
- Gligor 2018c - M. Gligor, „Raport de cercetare arheologică preventivă: Sp. III/2018 (prop. Teodor Pusta)“, 2018, mss.
- Gligor 2018d - M. Gligor, „Raport de cercetare arheologică preventivă: Sp. V/2018 (prop. Petru Seserman)“, 2018, mss.

Pl. I. – Exemple de nuclee laminare.

Pl. II – 1, 2, 3 – Exemple de inserții de seceră cu SiO₂ depus oblic bifacial; 4, 5, 6 – Exemple de inserții de seceră cu SiO₂ depus drept bifacial; 7, 7, 9b, 10b – Exemple de inserții de seceră duble; 9a – Inserție de seceră dublă din silex balcanic; 10a – Inserție de seceră dublă din silex *bănățean* (desen Mihaela Barbu).

Pl. III – 1, 2 – Cuțitașe retușate; 3a-e, 4a-d, 5a-e – Cuțitașe tocite (cu detalii realizate cu microscop digital, mărire de 70x) (desen Mihaela Barbu).